

# Suomen kielen tulevaisuus muuttuvassa maailmassa

Pirkko Nuolijärvi

**Yhteiskunnassa on yhä enemmän monikielisyttä. Yhä enemmän tarvitaan kielellisiä taitoja sekä omalla että vieraalla kielellä. Oman kielen käyttämättä jättäminen edistää sekä epätasa-arvoa että maailman kieliekologian muutosta. Suomen kielen asian ajaminen on yhä myös yhteiskuntaan vaikuttamista. Suomen kieli ei ole esine eikä väline vaan se on tapa laajentaa ymmärrystä. Tarvitseeko suomen kieli toimintaohjelman, mitä tällaisen toimintaohjelman tulisi sisältää, ja millä tavoin kirjallisuus on yhteisölle ja yksilölle tärkeää?**

Runoilija Jaakko Juteini (1781–1855), suomen kielen puolestapuhujia omana aikanaan, oli sitä mieltä, että suomi on ”suloinen jalokivi”. Tästä hieman romanttisesta luonnehdinnasta huolimatta Juteinille suomen kielen asian ajaminen tarkoitti myös yhteiskunnallisiin ongelmiin vaikuttamista. Juteini suhtautui suomalaisuuteen terveesti, hän ei ylentänyt eikä alentanut sitä. (Ojanen 2003.) Pyrin samaan: suomen kielen tulevaisuus ansaitsee huomiota, mutta ei kieltä ylentämällä eikä alentamalla, ei nytkään. Kieli ei nykyoloissa ole yhtään sen vähäisempi asia yhteiskunnassa, vaikka enemmistösuojaa nauttiva ryhmä ei aina uhraa edes omalle kielelleen kovin paljon huomiota.

Kielentutkijat eivät tee yksityiskohtaisia kielennusteita, meillä ei ole siihen sopivia menetelmiä. Varovaisesti tulevaisuuden verhoa voi tietenkin raottaa menneisyyden ja nykyisyyden tarkastelun avulla. Tulevaisuuteen katsominenhan ei koskaan voi olla historiatonta, vaikka aikaamme on syystäkin moitittu sellaiseksi, että se ei näe kuin enintään kymmenen vuoden taakse, ja joillakin elämänapiloilla tarkasteluväli tuntuu olevan neljännesvuoden mittainen.

Suomen kieltä voi tarkastella esimerkiksi

seuraavista näkökulmista: 1) Suomi yhteiskunnassa täysivaltaisena kielenä ja lainsäädännön kohteena, 2) suomi nykyisessä kielten perheessä, 3) suomi teksteinä ja vaihtelevana kielenä sekä 4) suomi yksilön kielenä.

Näiden pohjalta voi myös pohtia, tarvitseeko suomen kieli toimintaohjelman, mitä tällaisen toimintaohjelman tulisi sisältää, ja millä tavoin kirjallisuus on yhteisölle ja yksilölle tärkeää.

## *Suomen kieli yhteiskunnassa ja lainsäädännön kohteena*

Suomen kielen yhteiskunnallisen roolin voidaan katsoa alkavan siitä, kun kirjoja alettiin painaa ja kun hengellistä kirjallisuutta alettiin 1500-luvulla kääntää suomen kielelle. Suomea käytettiin sittemmin usean vuosisadan ajan lähinnä kirkon ja lainsäädännön kielenä. Kuten tunnettua, suomi alkoi vasta 1800-luvulla saada yhteiskunnassa laajemmin käyttöalaa ruotsin rinnalla. Tärkeä vuosi tällä tiellä oli 1863, jolloin julkaistiin käskykirje, että suomi oli otettava virallisessa käytössä ruotsin kielen vertaiseksi kaikessa, mikä koski suomenkielistä väestöä. 1800-luvun lopulla suomen kielen asema parani kaikkialla yhteiskunnassa, mutta keisarivallan lopulla yhteiskunnallisen tilanteen kiristyessä myös kielen asema alkoi horjua (ks. esim. Häkkinen 1994, 37-56). Suomen itsenäistyttyä hyväksyttiin kielilaki (1922), jossa suomi ja ruotsi olivat kansalliskielinä yhdenvertaisia. Tämä kielilaki oli voimassa yli 80 vuotta, joskin siihen tehtiin 1900-luvun aikana monia muutoksia.

Suomen kielen kehitys rahvaan puhekielestä yhteiskunnassa täysivaltaiseksi kieleksi muutamassa vuosikymmenessä on komea menestystarina siitä, miten määrätietoisesti yhteinen kielimuoto luodaan ja miten se alkaa elää

monipuolista elämää kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Suomen kielen menestystarinasta olemme me kaikki suomenkieliset sittemmin voineet nauttia, kun olemme voineet opiskella suomeksi ja lukea ja kirjoittaa äidin- kielellämme.

Vuonna 2004 tuli voimaan uusi kielilaki, jossa kansalliskielet suomi ja ruotsi ovat modernin lainsäädännön kohteena (ks. esim. www.om.fi). Kielilaki nähdään julkisessa keskustelussa usein pelkästään ruotsin kielen aseman turvaajana, mutta se on yhtä lailla suomen kieltä koskeva laki. Esimerkiksi jos kulutushyödykkeestä ei anneta suomenkielistä tuoteselostetta tai käyttöohjetta, rikotaan kielilakia. Laki ulottuu siis ihmisen arkeen asti monilla elämänaloilla ja on viranomaisia velvoittava.

Myös muulla lainsäädännöllä kuin kielilain- säädännöllä on merkitystä kielenpuhujien aseman turvaamisessa. Äskettäin uudistettu hallintolaki (2003) on yksi näistä. Sen mukaan viranomaisen on käytettävä ”asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä” (9 §). Monet lait turvaavat sekä enemmistön että vähemmistön kielellisiä oikeuksia, mutta rehellisyyden nimissä on todettava, että enemmistön on aina yksinkertaisempaa elää omalla kielellään kuin muiden ryhmien. Tämä helppous saattaa myös tuudittaa suomenkieliset laiskan tyytyväiseen olo- tilaan; omaa kieltä ja kielellisiä oikeuksia pide- tään itsestäänselvyyksinä, jolloin ylipäättään äi- dinkielen merkitystä ei sen kummemmin ajatella, ei omalla kohdalla eikä muiden.

Suomen kansalliskieli suomi on nykyisin Ruotsin vähemmistökieli. Suomen kielen asema Ruotsissa on siten toinen kuin kotona; se on alueellisesti ja muutenkin käyttöalaltaan rajallisempi kieli kuin suomi Suomen maaperällä. (*Sveriges officiella minoritetsspråk* 2003, 7-9.) Suomen kieli edustaa ruotsalaisessa yhteiskun- nassa osaa maan yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Silti se on vahvasti läsnä.

Kieli voi olla jossakin yhteiskunnassa jon- kin ryhmän kieli, ilman että kielellä tai ryhmäl- lä on tässä yhteiskunnassa mitään erityistä ase- maa. Näin on laita niissä maissa, joissa on suomen puhujia ja suomenkielisiä instituutioitakin, mutta kielellä ei ole erityistä laissa määriteltyä asemaa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, Kanadas- sa, Saksassa ja Virossa.

Sama suomi tai kussakin maassa muotoutu- vat suomen kielen varieteetit ovat siis erilaises- sa asemassa aina sen mukaan, missä ympäris- tössä ryhmä elää. Kieli voi elää erilaisissa yh- teisöissä kauankin, vaikkei sillä ole laissa mää-

riteltyä asemaa. Hyvä esimerkki on juuri ame- rikansuomi, jota on käytetty Yhdysvalloissa tai Kanadassa yli vuosisadan ajan ja käytetään jos- sain määrin yhä, mutta jonka merkitys englan- ninkielisen enemmistön näkökulmasta on mel- ko yhdentekevä.

Maailemassa on melko harvoja kieliä, joi- den asema on lainsäädännöllisesti niin vankka kuin suomen kielen, eikä näköpiirissä ole tässä suhteessa mitään huononnuksia, päinvastoin. Vuonna 1995 suomesta tuli yksi Euroopan unio- nin virallisista kielistä, joskin voi sanoa, että pu- hujamääränsä takia suomi kuuluu todellisuus- dessa poliittisen ja taloudellisen Euroopan vä- hemmistökieliin. Suomessa on noin 4,8 miljoonaa suomea ensikielenä puhuvaa ja yli 400 000: lle suomi on toinen kieli. Suomen rajojen ulko- puolella suomenkielisiä on miljoonan verran. Suomen kieltä opiskellaan noin 100 yliopistos- sa lähes 30 maassa eri puolilla maailmaa (www.cimo.fi).

Suomi kuuluu siis maailmassa niihin kieliin, joilla on ainakin toistaiseksi vahva asema. Suo- mi on yhteiskunnan kaikilla aloilla käytettävä kansalliskieli. Suomen kielen aseman turvaami- nen niin koulutuksessa, laeissa kuin muuallakin on suomenkielisten suomalaisten velvollisuus ja oikeus. Tämä tehtävä onnistuu, ei englannin- kielistä maailmaa syyttelemällä ja englannin yli- valtaa voivottelemalla, vaan Suomessa tehtävillä ratkaisuilla. Viime vuodet ovat kaikkiaan ol- leet vilkasta aikaa lainsäädännön uudistamises- sa, ja se antaa hyvin paljon uskoa hyvään tule- vaisuuteen. Hyväkin lainsäädäntö tarjoaa kui- tenkin vain puitteet (ks. esim. *Nuolijärvi* 2003), käytäntö eli se, mitä yhteisö ja yksilöt tekevät, ratkaisevat kielenkin tulevaisuuden.

## *Suomi nykyisessä kielten perheessä*

Suomalais-ugrilaisena kielenä suomi poikke- aa rakenteeltaan useimmista Euroopan kielis- tä. Rakenne, esimerkiksi taivutusjärjestelmä, on kuitenkin vain yksi kielen taso. Sanastoltaan suomi on hämmästyttävän germaaninen kieli, jossa on monia kerrostumia germaanisista laina- sanoja. Ylipäättään suuri osa nykysuomen taval- lisista sanoista on eriaikaista ja eri tahoilta saa- tua lainaa. Lainautuminen ei ole syönyt kieltä, pikemminkin ruokkinut sitä, ja suomi on edel- leen mitä suurimmassa määrin hengissä.

Erityisesti sanaston kohdalla on usein syytä kysyä, missä kulkee kielen ja kielen raja. Kun ajattelee käsitettä *suomalainen design*, ei juuri

suomalaisempaa voisi olla. Jokainen suomenkielinen tietää, mitä kaikkea tämä pitää sisälleen. Silti tähän Suomen taloudellekin tärkeään käsitteeseen on tarvittu englannin kielen sana.

Suomen kielessä on yhä enemmän käsitteitä, joiden lähde on englanninkielisestä maailmasta. Aika usein laina on saatu supisuomalaiseen asuun. Hyvä esimerkki on sana *elämänvalmennus* 'life coaching', amerikkalainen liikeidea, jonka avulla höynäytetään ihmisiä luulemaan, että vanhempien neuvojen ja oman järjen lisäksi he tarvitsevat vielä maksullista valmennustakin, jotta voisivat elää tätä elämäänsä. En tiedä, olisiko suomalainen yhteiskunta pystynyt tuottamaan ilmiön ja käsitteen ilman ulkopuolista apua. Niin tai näin, kieli kuitenkin tarjosi ketterästi mahdollisuuden tämänkin uuden termin muotoutumiseen.

Maailmankielet ja ns. vähemmän käytetyt kielet kuten suomi ovat siten kiinni toisissaan merkillisellä napanuoralla. Valtakieli englanti syöttää nykyisin aineistoa muihin kieliin, ja suomen kielikin taipuu tässä prosessissa melkein mihin tahansa. Ja kun kieli on taipuisa, voi arvioida, että se on myös elinvoimainen. Ei ole syytä epäillä, että suomalainen kieliyhteisö ja kieli olisivat joustavuudessaan huonompia kuin ennen. Syöttöä riittää, ja notkeus ja kekseliäisyys saavat tilaa. Lainautuminen kuuluu kielen elämään, ja käsitteistä on tärkeää keskustella, jotta ymmärtäisimme, mistä puhumme ja mitä sanat pitävät sisällään. Kaikki käsitteet eivät istu suomeen yhtä hyvin, mutta kieliyhteisöllä on tapana myös siilata sanoja ja ilmauksia, jos ne eivät kannata tai niille ei ole käyttöä.

Kielten perheen jäsenyys tuntuu erityisesti eri alojen kielimuodoissa, erikoiskielissä, ammattikielissä. Kielten rinnakkainelo ja uusien termien synnyttäminen vaativat paljon sisällöllistä keskustelua, ja tähän keskusteluun tarvitaan kunkin alan edustajia. Esimerkiksi lääketieteilijöiden järjestelmällinen työ lääketieteen suomen kehittämiseksi ja sanaston uudistamiseksi luo uskoa kielen hyvään elämään: yli sata vuotta jatkunut työ on vain tiivistynyt ja nykYTEKNIikka luo tälle työlle hyvät puitteet (www.duodecim.fi). Lääketieteilijöiden työ suomen ja ruotsin kielen hyväksi tarjoaa hyvän mallin muillekin tieteenaloille. Työ koituu kaikkien kansalaisten hyväksi. Avaamalla lääketieteen käsitteitä suomeksi tehdään siis työtä demokraattisemman yhteiskunnan hyväksi.

## Suomi teksteinä ja vaihtelevana kielenä

Monista näkökulmista tehdyt kirjoitetun ja puhutun kielen tutkimukset osoittavat, että mikä ei ole niin pysyvää kuin kielellinen ja kulttuurinen diversiteetti eli eriytyminen, monimuotoisuus. Suomen kielikin voidaan nähdä jatkumona, limittäisenä, vertikaalisena ja horisontaalisena variaationa. Kirjoitettu standardikieli on tietenkin tämän jatkumon yksi olennainen piste tai osa.

Suomen kielessä ei ole koskaan historian aikana julkaistu niin paljon eikä tekstejä ole tehty niin paljon kuin nyt. Siten myös erilaisten tekstien kotipaikkojen, tyylilajien ja genrejen määrä on suuri. Yksistään sanomalehti tarjoaa mahdollisuuden nähdä suomen kieltä monenlaisessa kirjoitetussa muodossa.

Kirjoitetun kielen yhteydessä tulee esiin aina kysymys siitä, mikä on kieliyhteisön suhde standardiin tai standardeihin. Nähdäkseeni tämä riippuu paljolti siitä, millaisia kielikäsitteitä yhteisössä on. Kielikäsitteet taas ovat oppimisen kysymys: Jos koulutus on erittelevä ja analyyttinen, kaikilla tasoillaan, voimme oppia esimerkiksi sen, että standardeja on monia. Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä todeta, että tämä tarkoittaa kaikkea muuta kuin että "kaikki käy kaikkialla ja mikä vain käy missä vain". Tietoisuus erilaisista tavoista kirjoittaa auttaa myös tunnistamaan erilaisia tekstejä ja ympäristöjä. Kirjallisuus opettaa meitä näkemään kielen moninaisuuden, ja tätä opetusta saamme sekä kaunokirjallisuuden että muun kirjallisuuden kautta.

Myös tekstien määrässä kieli ja kieliyhteisö koettelevat rajojaan. Voi jopa kysyä, ovatko kaikki tekstit tarpeen, joita keskuudessamme tuotetaan. Olisimmeko tehottomampia ja ymmärtämättömpiä, jos tekstien määrä vähenisi? Olisi hyödyllistä, että laskettaisiin joskus ne työtunnit, jotka kuluvat epämääräisten, vaikeasti avautuvien tekstien tulkitsemiseen. Tällaisille tekstipäästöille voitaisiin määrätä haittavero, eikä tämä ole leikinlaskua, tämä on taloudellinen kysymys; on kysymys ihmisen ajasta ja siis viime kädessä myös rahasta. Viime vuosina tekstien määrä on esimerkiksi valtionhallinnossa lisääntynyt valtavasti eikä niiden laantumisesta ole merkkejä. Ehkä nykymaailmassa on siis tullut aika miettiä myös tekstiekologiaa. Toisaalta on niin, että kun meillä on paljon tekstejä keskuudessamme, ne myös ruokkivat toisiaan ja antavat mahdollisuuden moniin yhdistelmiin. Lajien rajat hämärtyvät, puhutun

ja kirjoitetun liitto näyttäytyy kiinnostavalla tavalla.

Vaihtelun moninaisuus on laaja teema, jota tässä yhteydessä voin kosketella vain muutamman esimerkin avulla. Ensimmäinen on Mari Mörön tuottamaa dialogia kirjasta *Pulukeikka* (2000)

Sun vuoro viedä Henri johonkin, Jatta aloittaa. Kun se juontaa, se ei softaa. Ei sano, että Jatta täällä tai edes että moi.

Millä helvetin rahalla? Mietin, milloin se on viimeksi soittanut. Vuosi sitten vai puolitoista?

Se on sun ongelmas. Oot kuulemma luvannu. Poika oottaa ja oottaa.

Ei oo mulle pahemmin soiteltu, sanon. – Pitäis olla selvänäkijä vai?

Ihan aluksi kuule riittäis että oot dokaamatta kun se on sun kanssa. Sä et ilmeisesti osaa tuottaa muuta kuin pettymyksiä.

Siis mitä? Piirrän lehden reunaan vertatikhuvan tomahawkin ja skalpeeratun päänahkan.

--

Ei kai mun tarte muistuttaa? Sun ceeveellä ei kannata paukutella henkareita.

Henkareita? Sulla ne on kielikuvat ainakin kohdallaan!

Tai paukutella mitään muutakaan.

Muutahan ei ookaan, pääsen juontamaan väliin. (*Mörö* 2000, 41–42.)

Tällaisen loistavan dialogin kirjoittaminen edellyttää kirjoittajalta tarkkaa vainua siitä, miten vuorot ylipäättään voivat vaihtua, mitkä sanonnat istuvat kenenkin suuhun ja miten riidelään. Puhuttu kieli on saanut kirjoitetun asun, niin kuin se kaunokirjallisuudessa ja lehtien palstoilla usein saa, mutta olennaista on myös se, että tähän puhuttuun tunkeutuu mukaan aavistusta kirjoitetun kielen konventioista ja maailmasta, jossa asiat näytetään *curriculum vitae*-sa ja jossa analysoidaan kielikuvia. Puhutun ja kirjoitetun maailman rajat ovat häilyviä silloinkin, kun ilmiäsu painottuu puhutun kielen konventioihin.

Toinen esimerkki on tuoreesta Mikko Rimminen romaanista *Pussikaljaromaani* (2004). Huomioni kiintyy siihen, miten kirjaileja yhdistää erilaisia kielimuotoja ja siten tuottaa kieliyhteisöstä hyvin kiinnostavaa kuvaa.

Ulkona oli ehtinyt tulla pimeää, se oli tapahtunut nopeasti sen paksun vettä syöksevän pilvipöiteen myötävaikutuksella, ja jonkin ikkunallisen väistämättömyyden tähden ne valaistusolosuhteet vaikuttivat nyt kaikin tavoin siihen porraskäytäväänkin, siellä oli tullut pimeän ohella myös hiljaista. Yhdessä ne mainitut hämärä ja hiljaisuus kuitenkin vaikuttivat sitten niin, että laskeutumisesta muodostui aika koettelemusmaisen hidasta ja hiipivää, siitä olisi voinut nikkaroida vaikka sellaisen rinnastuksen että siinä hiipivät kuuluisat kolme iloista rosvoa, siinä oli vain se vika ettei kukaan nyt osannut sillä nimenomaisella hetkellä ilmentää mitään kovin erikoislaatuista iloisuutta, -- (*Rimminen* 2004, 206.)

Kallion kundien elämäntunteet siinä sekoituvat mielenkiintoisella tavalla suomen kielen yhteen varieteettiin, joka tunnetaan kapulakieken nimellä. Kieli ei koskaan ole odotuksenmuokasta, ei ainakaan siinä määrin kuin luulemme. Vaikka tämä teksti tuntuu konstruoidulta kieleltä, se on jollain tasolla hyvin olemassa olevaa ja muuallakin vastaan tulevaa, kuten seuraava iltapäivälehdessä esimerkki osoittaa.

(Rokkari Aija Puurtinen:)

– Särmiikkäässä luonteessani on tapahtunut selkeää hioutumista, josta en ole yhtään pahoillani. Enää en jaksa ottaa hirveitä raivoja pienistä asioista. (*Hyttinen*, IL 9.5.2005.)

Ellei itse puhuja niin ainakin toimittaja limitteä tässä erilaisia kielimuotoja toisiinsa. Hirveät raivot ja selkeän hioutumisen tapahtuminen mahtuvat samaan repliikkiin. Tällaista limitteäytymistä kieliyhteisössä on paljon, ja varieteetit ovat kiinnostavalla tavalla kiinnittyneet toisiinsa.

Kieli voi kuulua tiettyyn maisemaan, jonka ääriiviivat tuntemme, kuten helsinkiläinen tuntee helsinkiläispuhekielensä omakseen. Samalla monet maisemat ovat läsnä samassa kielessä. Jokaisen kielessä on limitteäin koko elämänsä historia, toisilla tuntuvammin, toisilla heikommin, ja kuulija tavoittelee tätä historiaa puolestaan omasta näkökulmastaan, oman kielellisen kokemuksensa varassa. Kun runoilija kirjoittaa niin kuin kansanlaulussa ”Sinua sinua rakastan, niin liikkuu pehmeä kätesi kuin vene varhain aamuisella joella” (*Oksanen* 1998, 26), iltapäivälehdessä kolumnin kirjoittaja kertoo, että 14-vuotias 2000-luvun helsinkiläistyttö ilmaisee rakkauttaan nopeasti näin: ”Mä lovetan sua ihan simona.” Samasta tunteesta on kysymys, ja kumpikin tuntee hyvin oman tekstilajinsa mahdollisuudet. Vain toinen niistä on runo, mutta kummankin merkitys on läpinäkyvä, etten sanoisi kaunis.

Kielellinen todellisuus on olemassa sekä institutionaalisisina keskusteluina ja toimintoina että arjen vuorovaikutuksena. Esimerkiksi suomenkielisillä on intuitiivinen käsitys vuorovaikutuksen säännöstöstä kulttuurissamme ja huomaamme, kun joku poikkeaa säännöistä. Toisaalta tuttu kulttuuri sietää myös vaihtelua. Suomen kielen alueellinen, sosiaalinen ja tilanteinen vaihtelu on yhä moninaisempaa, ja sen näkyminen myös julkisessa kielenkäytössä tuo tämän moninaisuuden kaikkien ulottuville. Monimuotoisuuden voikin nähdä erilaisuutena, arvojen, uskomuksien ja tapojen yhdistelmänä, ei eriarvoisuuksien koosteena, ja limittäisyiden kielen luonnollisena elämänä.

Variaatio ei välttämättä lisää ihmisten välistä ymmärrystä, mutta se pitää valppaana. Variaation oluuttumisen kuuluu näet koko ajan jatkuva muuttumisen mahdollisuus, jolloin kielenkäyttäjien on pysyttävä terävinä ja analyttisinä eroja tarkastellessaan ja omaa vieraasta erottaessaan. Me haarukoimme koko ajan sitä, mikä ei kuulu joukkoon. Myös oman kielen sisällä ihmisellä on siis ensikieli, joka on hänelle ominaisin.

Kieli ei siis koskaan ole neutraali elementti. Variaatio tekee meistä puolueellisia, usein jopa suvaitsemattomia. Kouluopetuksen keskeisiä tehtäviä onkin opettaa lasta ja nuorta ymmärtämään, että varioiva kieli ja vaihteleva kieliyhteisö ovat kaiken muun erilaisuuden ohella luonnollinen osa yhteiskuntaa. Tämän ymmärryksen rakentamisessa kieliopilla – nimenomaan kielen kuvauksen merkityksessä – on ratkaiseva asema. Lapsihan kykenee paljoo variaatioon ja monenlaiseen tarkasteluun, eikä sitä kyykä kannata tukahduttaa. Suomen kielen tulevaisuus on vahvempi, jos me kieliyhteisön jäsenet emme asetu pelkääjän paikalle, kun kieli vaihtelee, vaan pidämme sitä selviönä ja herkistymme sille. Ja olemme varmoja siitä, että juuri kielen elastisuus pitää sen elossa.

## Suomi yksilön kielenä

Yhteisö koostuu siinä elävien yksilöiden kielestä. Yhteisö muuttuu yksilöidensä kautta. Havainnollistan suomen kieliyhteisön muutosta lyhyellä esimerkillä. Äskettäin matkustin Länsisatamasta kotiin taksilla. Kävi ilmi, että kuljettajan äidinkieli on urdu, miljoonien ihmisten puhuma kieli, jonka puhujia Suomessa on muutamia satoja. Urduin ja suomen lisäksi hän kertoi osaavansa hindiä, englantia ja jonkin ver-

ran arabiaa. Hänen kielimaisemansa käsittää siis monta mannerta ja maisemaa. Hän käyttää mielellään suomenkielisten tuttavien kanssa suomea, jotta oppisi sitä yhä paremmin. Iahduin siitä, että tämä maailmankansalainen pitää suomea, minun äidinkieltäni, yhtenä kielenään ja haluaa oppia sitä yhä enemmän. Urdukielisen suomalaisen kielellinen historia onkin hyvä esimerkki Suomen nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Yhä useampi on monikielinen, ja suomi on monelle nykysuomalaiselle toinen kieli.

Omaan kieleen kasvaminen on jokaiselle lapselle ainutlaatuinen prosessi, jonka kuluessa lapsi oppii sekä kielen konventiot että mahdollisuudet käyttää sitä yksilöllisesti. Varhaisista elinvuosista lähtien asetumme kieleen ja omaksuttuamme sitä löydämme siitä aina uusia ulottuvuuksia. Muut kielet tulevat useimmille meistä myöhemmin, ensikielemme perustalle ja rinnalle. Rakennamme kielellisiä siltoja sekä ensikielen sisällä että ensikielemme ja muiden kielten välillä.

Meillä kaikilla on oma nykykielemme ja oma kielellinen vaihtelumme, mutta se ei ole irrallaan siitä, mitä oli ennen. Ja me opimme sekä perinteestä että toisiltamme. Tämä tulee mainiosti esiin ns. sadutushankkeissa, joissa lapset kertovat omia satujaan ja päiväkodin henkilökunta tai vanhemmat merkitsevät muistiini (*Riihelä* 2003). Pientenkin lasten sadut kertovat melkoisesta kielen ja sadun rakenteen tajusta, kuten kotkalaisten pikkutyttöjen satu osoittaa.

## LEHMÄ PAKSUKAINEN

Olipa eräänä päivänä kaunis ilma. LEHMÄ lähti kävelyille. Hän tapasi kallion reunalla kaksi HIIRTÄ ja yhden TIPUN. Sitten ne lähtivät yhdessä pellolle. He näkivät siellä HEVOSIA ja maanviljelijän. Sitten he lähtivät kotiin syömään ja ne söi ruohoa. Sitten ne lähtivät ulos. Ei ollut koskaan sellaista käynyt, että heillä oli riitoja. Sitten sinne tuli pikkuinen DINOSAURUS. Ja sitten hän sanoi lopettakaa tuo riita. Sitten NORSU tuli ja sanoi, että miksi te tappelette hyvimmät kavereit. Sitten LEHMÄ, TIPU ja HIIRET lopettivat tappeleen. Ja sitten ne menivät kotiin ja laittoivat yömyssyn päähänsä ja menivät suoraan nukkumaan. Loppu.

Reetta 6 v ja Saimi 6 v, Kotka (*Kissa lähti kävelyille ja hiiripiiri* 1998, 28.)

Lapset kertovat yksilöllisen sadun, ja samalla heillä on käsitys ja taju siitä, kuinka satu rakennetaan. Tässä jatkuvassa kielen elämän uusintamisessa piilee myös suomen kielen tulevaisuus.

Kielen olemuksesta on kieliyhteisöissä monia käsityksiä. Kaksi äärimmäisintä näkökantaa lienevät seuraavat. Ensimmäisen mukaan kieli on väline; kun opimme riittävän määrän tietyn kielen ilmauksia, sanoja, lausumia, rakenteita tai viittomia, hallitsemme kielen. Tällöin kieli on esine, jolla on tarkat ääriiviivat. Toinen käsitys on se, että kieli on jatkuva prosessi, jolla ei ole yhtä olomuotoa, vaan se varioi eri tavoin yksilön ja yhteisön elämässä. Kielen kannalta tulevaisuus on kaikin tavoin mielenkiintoisempi, jos kielen prosessinomaisuus ja elastisuus saa valtaa käsityksissämme.

### *Tarvitseeko suomen kieli toimintaohjelman?*

Kaikkialla Euroopassa on viime aikoina kirjoitettu ja keskusteltu hyvin paljon siitä, miten muiden kielten käyttöalat ovat supistuneet englannin kustannuksella. Ruotsissa on esitetty ajatus, että ruotsalaiset luopuvat helpommin kielestään kuin kruunusta. Ruotsissa on laadittu ruotsin kielen toimintaohjelma (*Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* 2002), Tanskassa tanskan kielen ohjelma (*Sprog på spil – et udspil til en dansk sprogpolitik* 2003) ja Virossa viron kielen kehittämisohjelma (*Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010*). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa tehtiin 1998 *Kielipoliittinen ohjelma*, ja suomenruotsin toimintaohjelma *Tänk om...* julkaistiin 2003 (*Tandefelt* 2003).

Suomen kielen tulevaisuus onkin paljolti sitä, että eletään tasapainoisesti äidinkieltä JA muita kieliä käyttäen. Kielten rinnakkainelo, *parallelspråkighet*, on jo tätä päivää ja tulevaisuutta, eikä kielen tarvitse olla toiselle kielelle uhka. Muutama vuosi sitten kirjoitin suomen kielen asemasta lehtikirjoituksen, jossa totesin, ettei suomen kieli välttämättä tarvitse toimintaohjelmaa, kunhan vain olemme valppaita. Perustelin arviotani sillä, että suomenkielisten tietoisuus omasta kielestä on aina ollut vahva. Silti olisin nyt taipuvainen kääntymään toimintaohjelman kirjoittamisen kannalle. En siksi, että ohjelmat sinänsä ovat ratkaisevia. Maailmassa on paljon hyviä papereita, jotka eivät ikinä yllä käytäntöön asti, mutta ohjelmia luotaessa asioista keskustellaan ja ne tulevat näkyviin. Suomen kieltä koskevassa ohjelmaprosessissa olisi hyvä kiinnittää huomiota ainakin seuraaviin asioihin.

Suomen kielen rinnalla on monilla aloilla jo pitkään elänyt englanti. Alojen sisällä on

eroja, esimerkiksi yhtäällä on lähes täysin englanninkielisiä ohjelmia ja julkaisut kirjoitetaan vain englanniksi, toisaalla taas suomi on vahvoilla englannin rinnalla. Keskustelu kielivalinnoista on tiedeyhteisössä arkipäivää, ja huolestusta herättää se, pystyykö suomen kieli tässä kilpailutilanteessa pysymään monipuolisena ilmaisuvaramana.

Monipuolinen kielitaito omassa kielessä on hyvä pohja kaikelle oppimiselle ja ymmärtämiselle. Parasta, mitä kieliyhteisö voi tehdä, on tukea sekä äidinkielen että vieraiden kielten hyviä oppimismenetelmiä kouluopetuksessa. Opetuslainsäädäntö ja opetussuunnitelmat sekä kuntien ja koulujen käytännön ratkaisut ovat avainasemassa, kun pohjustetaan nuorten tulevaisuutta tässä tekstien maailmassa. Suomen kieli ja muut kielet eivät ole kilpailijoita: äidinkielen syvän ymmärryksen avulla voi suunnistaa muihin kieliin ja muiden kielten peilissä löytää omimman äidinkielenensä.

Yliopistoilla, koko tiedeyhteisöllä ja eri ammattialoilla on tärkeä asema, kun puhutaan tulevaisuuden suomen käyttöaloista ja ilmaisuvaroista. Englanniksi eläminen ei poista tiedeyhteisön vastuuta siitä, että oman alan ajattelua on edistettävä, käsitteistöä luotava ja käytössä testattava nimenomaan omalla kielellä. Silloin tieteelle ominainen rosoisuus ja kyseenalaistaminen onnistuvat syvimmin ja tieteen tulokset ovat kaikkien kansalaisten käytössä. Kunkin tieteenalan on hyvä miettiä sitä, mitä tässä mielessä tulevaisuudeltaan haluaa.

Politiikassa keskeinen asia on se, että suomen kieli säilyy elinvoimaisena Euroopan unionissa ja pohjoismaisessa yhteistyössä. Tämä tarkoittaa, että poliitikot käyttävät suomea ja että vieraskieliset tekstit käännetään huolella suomeksi. Tämä tarkoittaa myös sitä, että unionissa käytetään omaa kieltä siellä missä se suinkin on mahdollista. Suomen kieltä ei kannata myydä halvalla sillä varjolla, että me kyllä osaamme muitakin kieliä. En voisi kuvitellakaan ranskalaisen virkamiehen puhuvan muuta kuin ranskaa, kun tulkkauksen kerran on mahdollista.

Kääntäjät ovat aina olleet suomen kielen kehityksen kannalta ratkaisevassa asemassa, ja heidän roolinsa on tullut entistä tärkeämmäksi. Tieteessä suomesta kääntämistä olisi määrätietoisesti tuettava paljon enemmän kuin nykyisin.

Jotta suomi voisi olla käyttökelpoinen kieli niille suomalaisille, joiden äidinkieli on jokin muu, tarvitaan oman äidinkielen merkityksen ymmärtävää ajattelutapaa kaikkien kieliryhmi-

en opetusta järjestettäessä. Yksilöä ja yhteisöä tuetaan parhaiten, kun sekä äidinkielen opetus että suomi toisena kielenä -opetus on hyvin järjestetty.

Työ toimintaohjelmaksi on oikeastaan jo alkanut: opiskelijat ovat vaatineet oikeutta saada opetusta omalla kielellä, kouluissa on kiinnitetty huomiota kirjallisuuden ja tekstien ymmärtämisen merkitykseen, verkossa on käytössä laajat aineistot moneen käyttöön, monet tieteelliset seurat ja työryhmät ovat korostaneet oman kielen merkitystä, julkisuudessa käydään keskustelua kieliyhteisön vastuusta omaa kieltä kohtaan. Hulppeilla nykytermeillä voisi siis ajatella, että tahtotila on kunnossa. Mutta käytännön ratkaisuja tarvitaan, ja niitä tulisi pohtia laajoissa kansalaispiireissä. Toimintaohjelmathan eivät ole mitään vanhanaikaista rankaisutoimintaa, jossa ensiksi isketään ja sitten kysytään, mitä olet tehnyt, vaan ne ovat pohdiskelevaa ja arvioivaa toimintaa. Ratkaisuja pitää etsiä monella tasolla tässä muuttuvassa maailmassa.

### *Fiktio ja fakta, kielen kotipaikat*

Kielellisillä teoilla ja ajatusmaailmamme on kiinteä yhteys. Kirjailija Leena Krohn, tuo loistava ja syvälinen kirjailija, joka kirja toisensa jälkeen tarjoaa lukijalleen oivalluksia ja elämyksiä, pohtii esseekokoelmassaan *3 sokeaa miestä ja 1 näkevä* (2003) esseessä ”Muuta mainitsemisen arvoista” kaunokirjallisuuden roolia ihmisen elämässä.

Tahdon yhä ajatella, että kertomus on luontainen tapa hahmottaa inhimillistä todellisuutta. Enemmänkin: se on synnynnäinen, se on juuri tälle lajille ominainen tapa ymmärtää ympäristöään ja sen tapahtumia. Fiktio ei ole ajattelun keinotekoinen jatke, vaan se kutoutuu kaikkien inhimilliseen kokemusmaailmaan. Joka ei ymmärrä fiktiota, ei ymmärrä itseään. (Krohn 2003, 209–210.)

Käsityksemme maailmasta, kulttuurista ja kielestä ovat todennetun ja todentamattoman yhteispeliä. Ihminen elää merkityksistä, siitä, mikä on läsnä hänen ympärillään olevassa puhutussa ja kirjoitetussa tekstimaailmassa, ja siitä, mitä hän omassa kulttuurissaan, omassa itsessään tulkitsee. Merkitykset tulevat kaikesta siitä, mitä koemme, näemme ja uneksimme.

Olen kuvannut suomea, sen nykyisyyttä ja tulevaisuutta, lähtien lain kohteesta päätyen merkitykseen, uneen ja alati uusiutuvan fiktion läsnäoloon. Olen esittänyt myös konkreetti-

sia toimia, jotta suomen kieli pysyisi hallussamme muiden kielten rinnalla. Kun puhun kielestä, puhun samalla paljosta muusta, elämisen tavasta, halusta ymmärtää, olla suvaitsevaisesti olemassa. Puhun ajattelemisesta, pysähtymisestä ja sen tarpeesta.

Kirjallisuudentutkija Pertti Karkama kirjoittaa älymystön roolista: ratkaisevaa ei ole se mitä älymystö on, vaan mitä se tekee ja mitkä ovat sen toiminnan arvoisällöt (Karkama 1998). Väistämättä palasi ajatukseni 1800-luvun Suomeen, jossa älymystö teki omat ratkaisunsa ja alkoi kehittää suomen kieltä, suorastaan otti sen omakseen. Siinä on paljon yhtymäkohtia moniin vähemmistökieliin, jotka nyt ottavat kieltä omakseen ja tekevät työtä kielensä ja sen käyttöalan puolesta.

Yhteiskunnassa on yhä enemmän monikielisyttä. Yhä enemmän tarvitaan kielellisiä taitoja sekä omalla että vieraalla kielellä. Oman kielen käyttämättä jättäminen edistää sekä epätaasa-arvoa että maailman kieliekologian muutosta. Siksi palaan Juteiniin: suomen kielen asian ajaminen on yhä myös yhteiskuntaan vaikuttamista. Älymystöllä on taas haasteita, kuten 1800-luvullakin. Suomen kieli ei ole esine eikä väline vaan se on tapa laajentaa ymmärrystä. Ilo kielestä, omasta ja toisten, kirjoitetusta ja puhutusta, kuuluu tähän laajentamisen prosessiin. Jos tästä tietoisuudesta emme luovu emmekä sille kylmene, suomen kielellä on valoisaa tulevaisuus.

### *KIRJALLISUUTTA*

*Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010.* Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti keelenõukogu. Tartu 2004.

*Hallintolaki/Förvaltningslag* 6.6.2003/434. <http://www.om.fi>, <http://www.finlex.fi> [1.10.2005].

Hyttinen, Heta 2005. Rock-mama venyy moneksi. *Iltalehti* 9.5.2005.

Häkkinen, Kaisa (1994): *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia.* WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva.

Karkama, Pertti (1998): *Kulttuuri ja demokratia. Kirjoituksia kulttuurin nykytilasta.* Tietoliipas 161. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

*Kielilaki/Språklag* 1.6.1922/148. <http://www.om.fi>, <http://www.finlex.fi> [1.10.2005].

*Kielilaki/Språklag* 6.6.2003/423. <http://www.om.fi>, <http://www.finlex.fi> [1.10.2005].

*Kissa lähti kävelyllä ja hiiripiiri* (1998): Kertoneet ja kuvittaneet Aittakorven, Hovinsaaren ja Sateenkaaren lapset v. 1995–1997. Kotkan kaupunki. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki.

*Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1998.

Krohn, Leena (2003): *3 sokeaa miestä ja 1 näkevä. Nähdystä ja näkymättömästä, sanotusta ja sanomattomasta*. WSOY, Helsinki.

Mål i mun. *Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Betänkande av Kommittén för svenska språket. SOU 2002:27. Stockholm.

Mörö, Mari (2000): *Pulukeikka*. WSOY, Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko (2003): Uusi kielilaki voimaan 2004. *Kielikello* 4/2003, 12–15.

Ojanen, Eero (2003): Juteini aatehistorian ja filosofian näkökulmasta. Esitelmä seminaarissa Jaakko Juteini ja suomen kieli. Hattula 6.7.2003.

Oksanen, Aulikki (1998): *Sinua, sinua rakastan. Kauneimmat rakkausrunot*. WSOY, Porvoo & Helsinki & Juva.

Riihelä, Monika 2003: *Barnens sagobroar i Norden. Pohjolan lasten satusiltoja. Sögubru barna å Nordurlöndum. Barns fortællerbroer i Norden. Barns fortællingebrøer i Norden*. Stakes. Nordiska Kulturfonden. Gummerus, Jyväskylä.

*Sprog på spil – et udspil til en dansk sprogpolitik*. Kultuministeriet, København 2003.

STV 2004 = *Suomen tilastollinen vuosikirja 2004*. Tilastokeskus, Helsinki.

*Sveriges officiella minoritetsspråk. finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk. En kort presentation*. Svenska språknämnden 2003.

Tandefelt, Marika (2003): *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsinki.

*Kirjoittaja on professori ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtaja. Kirjoitus perustuu esitelmään Tieteen päivillä 2005.*

## MITEN DIGITOITU AINEISTO ARKISTOIDAAN?

Koulutustilaisuus 9.11.2005 klo 12–16  
Kansallisarkiston tilat, Siltavuorenranta 16.

12.15 Tilaisuuden avaus Puheenjohtaja Lauri Harvilahti  
12.30 Sähköpostikirjeenvaihdon säilyttäminen yksikön johtaja Juhani Tikkanen  
13.00 Kotisivujen arkistointi, pääsuunnittelija Jani Stenvall  
13.30 Keskustelu  
14.00 Kahvitarjoilu  
14.30 Digitoidun aineiston arkistointi  
Äänitteet, Erikoistutkija Jukka Saarinen  
Muu digitoitu aineisto, Tutkija, FT Pasi Klemettinen

15.30 Keskustelu  
16.00 Seminaari päättyy

Tilaisuuden järjestää Tieteellisten seurain valtuuskunnan ja Kansallisarkiston yhdessä asettama arkistotyöryhmä.  
Seminaarin kohderyhmänä ovat ensisijaisesti TSV:n jäsenesurat.

Ilmoittautumiset Tieteellisten seurain valtuuskuntaan sähköpostilla [info@tsv.fi](mailto:info@tsv.fi)